Zarifopol şi *locul său*

Pompiliu CRĂCIUNESCU

Universitatea de Vest din Timişoara, Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie
West University of Timisoara, Faculty of Letters, Hirstory and Theology
Personal e-mail: pompiliu.craciunescu@yahoo.fr

Zarifopol and his place

The present article reviews Andreea Mironescu´s book, Afacerea clasicilor. Paul Zarifopol şi critica modernităţii (Tracus Arte, 2014), a monograph on the life and work of one of the best pre- and inter-war Romanian literary critics, almost inexplicably absent in contemporary discussions on Romanian literature. The review shows that what Andreea Mironescu attains in her apt monograph is not simply the best discussion of Zarifopol´s work in our whole critical literature – but a profound interogation of the Romanian cultural identity.

Keywords: modern and contemporary Romanian literature, history of Romanian literary criticism, pre- and interwar Romanian literature, Romanian cultural identity, Paul Zarifopol, Andreea Mironescu

Focalizând statutul ambiguu, aporetic aproape, al lui Paul Zarifopol în cultura românească, dar mai ales surmontarea habitudinilor induse de demonii canonului în receptarea operei sale, cartea Andreei Mironescu, *Afacerea clasicilor. Paul Zarifopol şi critica modernităţii* (Tracus Arte, 2014), se impune prin (cel puţin) trei merite care concură la excelenţa cercetării. *Primul*, şi cel mai important, constă în aceea că autoarea oferă cea mai complexă investigaţie critică a operei lui Paul Zarifopol, scriitor tratat îndeobşte cu mefienţă de spiritul canonizant al istoriilor noastre literare. *Al doilea*, la fel de important, constă în elaborarea celui mai apropriat cadru teoretic de analiză, graţie operaţionalizării critice a conceptului de *eseu* pe baza inebranlabilă a surselor de primă mărime în materie şi a unei rafinate intuiţii critice. *Al treilea*, deloc mai puţin important decât celelalte, vizează reconfigurarea lucidă a locului propriu, inconfundabil, pe care Paul Zarifopol îl ocupă *de facto* şi *de iure* nu doar în discursul modernităţii interbelice, ci la scara însăşi a culturii româneşti.

În mod vădit, densitatea meritelor cărţii, care îmi îngăduie să afirm răspicat că ne aflăm în faţa *studiului-reper* în materie de Paul Zarifopol, implică o problematică mult mai amplă, obnubilată stângaci de despotismul canonului, în care autorul *Marxismului amuzant* nu-şi află locul: *interogaţia identitară a culturii noastre*. Cu alte cuvinte, urmărind *justa valorizare* a operei lui Paul Zarifopol, demersul pune în discuţie – făţiş ori subiacent – însăşi morfologia culturală consacrată prin tradiţie, pe axa T. Maiorescu–E. Lovinescu–G. Călinescu–N. Manolescu. „Scopul investigaţiei mele – scrie tânăra cercetătoare – nu este revizitarea lui Paul Zarifopol pe bazele puse de exegeţii săi, urmărind una dintre cele două tradiţii – cea a «justificării» erorilor de sistem şi cea a reabilitării autorului – ci o analiză a operei aşa cum se prezintă ea, în ce are aceasta mai specific, şi anume relaţia cu «forma şi sufletul» (Lukács) eseului, ca discurs al modernităţii" (p. 21). Toate articulaţiile lăuntrice ale demersului – îmbinând *fineţea* analitică şi *geometria* conceptuală, anvergura şi adâncimea – atestă împlinirea exemplară

a acestui scop, necesar și cu limpiditate formulat. Remarc de asemenea, din aceeași perspectivă a ansamblului arhitectural – studiul se desfășoară în triadă, încadrată de *Argument. Clasicii și modernii, „ca chestie și caz"*, respectiv de o percutantă *Explicație finală*, totul însumând 262 de pagini –, remarc, așadar, că *operatorii de relianță* ai demersului sunt *interogația* și *bucla analitico-integratoare*. Incursiunile teoretice, de pildă, sunt astfel dinamizate prin constanta (re)contextualizare a obiectului, fapt ce le pune la adăpost de orice ariditate. De altfel, textul se impune și printr-o scriitură de o foarte elevată ținută, fapt nu tocmai frecvent în atât de nefasta eră a *domniei cantității*, pe care o respirăm, unii dintre noi chiar cu înduioșătoare fervoare. Tocmai de aceea socot că nu este deloc lipsit de noimă să adaug că, iscată dintr-o amplă cercetare doctorală, desfășurată sub îndrumarea Lăcrămioarei Petrescu de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, cartea de față nu se suprapune decât parțial cu aceasta; este, după cum scrie Andreea Mironescu însăși, „ipostaza sublimată" a tezei cu pricina (*Paul Zarifopol și discursul modernității în România interbelică*, 2012). Autoarea nu încurcă rigorile, așa cum se întâmplă adesea în cazuri similare, și nu face concesii preasuveranei zodii a cantității; ba, dimpotrivă!

Pornind de la premisa că Paul Zarifopol este un „personaj reflector al modernității românești" (p. 7) și că opera sa stă „sub zodia eseului și a criticismului modern" (p. 9) – și nu sub aceea a criticii literare, „categoria «criticii eseistice», cu varianta «critica sceptică și anticlasică»", sub care îl plasa G. Călinescu (p. 15), dar la fel de bine E. Lovinescu ori N. Manolescu –, Andreea Mironescu potențează în *Capitolul I. Pentru explicarea lui Paul Zarifopol* justețea aserțiunii prin iluminarea locului geometric *dilematic* (un *loc-neloc*) acordat scriitorului de către istoriile literare. Sunt scrutate aici reacțiile pendulând între deferență și negarea (elegantă) a „negatorului" clasicilor (o constantă a diverselor abordări), între afilierea la junimism (P. Constantinescu, M. Muthu) sau postura deschizătorului de tradiție (Marin Mincu și, indirect, P. Constantinescu), laolaltă cu multiplele percepții generice ale exegezei (critic, critic ratat, estetician, teoretician literar, eseist, protoeseist, foiletonist etc.).

Un prim pas întru disiparea ambiguităților care împresoară opera și personalitatea lui Zarifopol – „obiect *unheimlich*" (p. 18) pentru o exegeză captivă în prejudecățile sistemului, ale Operei, ale canonului – este făcut de către autoare prin trasarea minuțioasă a *hărților operei*, în permanentă consonanță cu *teritoriile* acesteia (fast ecou intertextual cu gândirea non-aristotelică a lui A. Korzibski). Acest demers implică distanțarea de clasificarea tematică (pozitivistă) practicată îndeobște, inclusiv de către editorul postbelic al scriitorului, Al. Săndulescu, sau de singurul său monografist, C. Trandafir. Dincolo de raportarea, cu deosebire pertinentă, la „opțiunea autorului" în alcătuirea volumelor sale, accentul definitoriu cade pe „totalitatea fragmentată" (p. 41), inerentă eseului și privită prin dioptria *configurației*, concept avansat de către T. Adorno spre a surprinde *dinamismul* însuși al „gândirii eseistului" (cristalizare/ transformare/ dizolvare). Absența sistemului – care, observă autoarea, „nu presupune drept consecință imediată" statutul de „amator superior" (N. Manolescu) – este contrabalansată de „constrângerile esteticii sociale". Din acest punct de vedere, simptomatică este apropierea lui Zarifopol de Musil, precum și abordarea *naturală* a unui „punct osificat al receptării", *i. e.* faimoasa „alergie" zarifopoliană față de clasici. Valorizat drept ceea ce, între altele, este, adică o *criză a autenticității*, datorită clivajului dintre „sufletul social" și „sufletul natural", clasicismul (francez) marchează o primă manifestare a crizelor modernității. Convergența subtilă săvârșită de către Zarifopol și sesizată nu trunchiat, ci unitar – căci el „îi critică deopotrivă pe moderni" – face ca raportul dintre clasici și moderni (drept „chestie și caz") să-și redobândească natura originară. În pofida acestui fapt, contradicțiile și erorile abundă în istoria receptării lui Zarifopol. Precum se vede însă, ele sunt redevabile nu atât conținuturilor intrinseci ale operei, cât „harțăgoșeniei" din ton și stilului aparte, opac uneori, stil care mizează pe (auto)ironie și diverse plăsmuiri livrești, pe „plăcerea mefistofelică a disecțiilor pe viu", pe forma „elegantă, dar provocatoare". Toate aceste calități ale discursului zarifopolian – care l-au plasat, totuși, „în categoria marilor învinși" sau, cel mult, în „ariergarda avangardei" (Barthes) – sunt (re) confirmate de subcapitolul *O biografie „pe muchia timpului"*, prin survolul biografic jalonat de incizii bibliografice și de contextualizare culturală la scară europeană și românească. Trăitor „pe muchia timpului", după cum se exprimă doctoranda preluând o sintagmă a profesorului H. U. Grumbecht de la Standford (*In 1926: Living at the Edge of the Time*), Zarifopol – spirit atipic, pe cât de rafinat și adânc, pe atât de temperamental și retractil – este exilat de posteritatea lui critică într-o serie de clișee induse și cultivate de spiritul tipic canoanelor: inaderența la prezent, anticlasicism, estetism, scepticism axiologic. Pe toate acestea Andreea Mironescu le cercetează riguros, deconstruindu-le cu instrumente intrinseci operei, pe de o parte, iar pe de alta, cu cele furnizate de o gamă largă de discipline conexe (filosofie, studii culturale, sociologia formelor simbolice, teoria literară, filologie, critica literară, critica criticii, morfologia culturii, teoria eseului etc.).

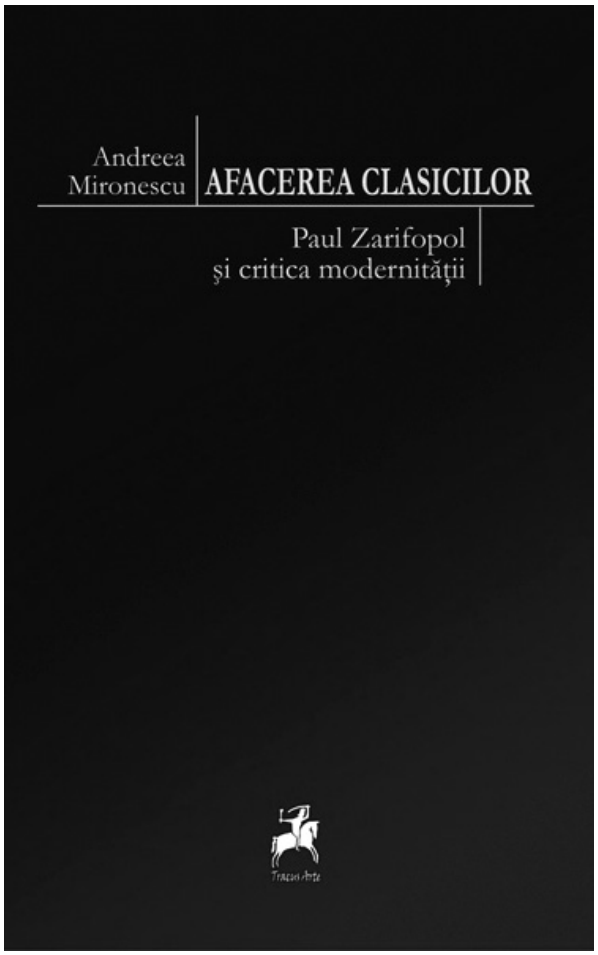
Capitolul-pivot în economia cercetării, cel median, *Un gen fără însușiri*, aduce laolaltă „încercări[le] de precizie" în definirea genului proxim al operei, *eseul*, și dreapta așezare axiologică a acesteia în modernitatea autohtonă, ceea ce nu înseamnă nicidecum o (inutilă) „canonizare minoră", ci mai degrabă o denunțare a apucăturilor satrapice ale canonului și a semanticii fluctuante a „criticii eseistice". În prima direcție, interogația asupra eseului („un gen literar sau un gen fără însușiri?") încapsulează teoriile de referință în domeniu (îndeosebi Lucács, Adorno, Bense, Korhonen, de Obaldia, Schärf și, *mutatis mutandis*, Tiutuca, Bărăescu, Pamfil), spre a decanta liniile de forță specifice acestui tip de scriitură cu sorginte renascentistă (Montaigne, Bacon). În cealaltă direcție, justificată de „criticismul *de jure* al operei" lui Zarifopol (p. 80), cercetarea demonstrează riguros că „genul proxim" al acesteia este eseul: „Paul Zarifopol pune accentul în primul rând pe exprimarea de sine, găsind în eseu nu doar un mijloc de expresie a propriilor capricii, ci și o interfață care să exprime o poziție critică în fața lumii" (p. 129).

Accepția „restrictivă și parțial improprie" a eseului – susținută de sintagma „critică eseistică" (hibrid frecvent utilizat în discursul critic inter- și postbelic) – este contrabalansată de valența epistemologică (Lukács), criticismul matricial care fagocitează teoria (Bense, Adorno), literalitatea *in potentia* (de Obaldia, Fowler), pe scurt: de inerenta lui complexitate contradictorie. Liber de orice constrângeri, reprezentând mai degrabă „forma deschisă a disponibilității spre comunicare" (Schärf), eseul – indiferent de acreditarea lui ca al patrulea gen literar sau, dimpotrivă, ca anti-gen/ a-gen – încarnează una dintre cele mai pregnante modalități ale discursului modernității. Este prin urmare firesc ca, focalizat din această perspectivă, singura în rezonanță plenară cu fibra ireductibilă a scrierilor sale, Paul Zarifopol să se reveleze drept cavaler „al propriei sale subiectivități care chestionează și problematizează totul", cu ironie lucidă și sarcasm pe măsura „botului" vremii sale de moderne prefaceri.

Argumentarea analitică a acestei constatări cruciale pentru „mai dreapta cinstire a lumii" operei lui Zarifopol se desfășoară în *Capitolul III. Utopia vieții moderne*. Cum demonstrația, fără fisură, în opinia mea, este revelatoare doar prin ea însăși, nu voi intra aici în detaliile sale; voi opta, în schimb, pentru evidențierea câtorva dintre forțele portante ale edificiului exegetic. Astfel, subliniez mai întâi nivelul teoretic fondator al dezbaterii, care articulează viziunile despre modernitate ale unor Gumbrecht și Habermas, modelizate de ideea simultaneității, ori aceea a lui Compagnon, esențial diacronic în abordarea (anti)modernității, cu discursurile românești ale modernității, contemporane lui Zarifopol, și (re)modelate critic de Sorin Alexandrescu, Paul Cernat sau Gabriela Omăt. Proiecția lui Paul Zarifopol în orizontul extins, propus de Sorin Alexandrescu – modernitate estetică și socio-politică –, va conduce la constatarea că eseistul nu se înscrie în antimodernismul etic (forjat în siajul lui Compagnon), nefiind nici mesianic, nici existențialist, precum antimodernii autohtoni ai anilor '30. Critic al vieții moderne și al individului „de la natură cabotin ca o maimuță", Zarifopol se plasează pe „linia baudeleriană de lectură a modernității" (p. 156), fapt probat de analiza aplicată a numeroase texte din sfera extraliterară, mai ales: *Spre viața modernă, Lucruri sfinte, Valori umane, Cultură și grimasă* etc. Chiar dacă „nu este un volum-monadă", *Din registrul ideilor gingașe* „dă o imagine a operei în totalitatea ei" (p. 178). Investigația de profunzime desfășurată în acest univers (tipologii psihologice, ticuri socio-culturale), flaubertian doar „ca idee generală", culminează cu descrierea foarte exactă a mecanismelor ideaticii textuale: „Zarifopol comentează, explică, decontextualizând locul comun și imprimându-i o nouă funcționalitate, de natură estetică, în corpul textului al cărui hipotext miniatural acesta este" (p. 194). Caragialian ca spirit, eseistul se dovedește nu pictorul, ci criticul vieții moderne; și nu numai: recalibrarea exegetică a antinomiei clasic-modern (închiderea buclei analitice, semnalată deja) din perspectiva crizei stilului (literar și caracterologic) ilustrează coerența și agilitatea unei gândiri care nu poate fi asimilată decât abuziv celei jurnalistice. Chiar și atunci când focalizează un subiect punctual, Zarifopol gândește la scara globală a culturii. Teoria sa privitoare la clasici ca moderni primitivi, deși necristalizată în carcanele sistemului, stă mărturie pentru o *altă* totalitate, inaccesibilă determinărilor canonice – și, deci, responsabilă pentru „marginalitate", fie ea și „miluită" –, ele însele înscriindu-se întrucâtva în „imuabilitatea" de factură clasicistă. Lăuntric contradictorie, totalitatea cu pricina ține nu doar de natura ireductibilă a eseului, ci de natura însăși a omului, o sinteză dinamică de disonanțe, între, după cum sesiza cu acuitate Zarifopol, estetica naturală și estetica socială. Indiferent de planul dominant în textele sale (actualitate socială, filosofia artei, literatură), eseistul depășește, tocmai de aceea, „dihotomia sistem *versus* lipsa sistemului"; *critica estetică* a omului, în descendența lui La Rochefoucauld și din perspectiva *eului supraempiric*, iată miezul hipnotic al scrierilor lui Zarifopol!

Utopismului criticii complete, visată de către Ibrăileanu, Zarifopol îi opune „o critică expresivă (de pe poziții moderne) și una pragmatică". Andreea Mironescu pune viguros în exergă faptul că eseistul

problematizează și relativizează literatura, scrutând cu deosebire „omul, și cu un termen emfatic, lumea, încercând să anticipeze ce e pe cale să devină ea". Toate analizele, extrem de nuanțate – de la reliefarea preferințelor, delimitarea tipurilor artistice, disputa subiacentă cu apriorismul kantian (într-un stil amintind de Caragiale) la comunicarea/ distanțarea estetică – susțin opțiunea zarifopoliană pentru *critica suspicioasă* și configurațiile în mișcare ce o caracterizează.

Sursă foto: http://static.elefant.ro/images/84/238084/afacerea-clasicilor-paul-zarifopol-si-critica-modernitatii_1_fullsize.jpg

Nefiind tocmai îngăduitoare cu luminile aspre ale criticismului – în care discursul zarifopolian îl scaldă pe „fabricantul cel mai complex din clocitoarea vieții", „stercorara ființă", întruchipată exemplar pe meleagul autohton de „Mitică în delir cultural" –, cultura românească se „refugiază" prea iute în lumina securizantă a canoanelor, ignorând că „afacerea clasicilor" este o „afacere" a modernității înseși, astfel încât ea ține de aceeași „bătălie"; deși „un învins" în istoriile literare, Paul Zarifopol este, în istoria modernității *din această Vale*, un învingător. „Citită ca operă a actualității [...], aceasta devine – afirmă cu îndreptățire autoarea în *Explicație finală* – o suprafață reflectoare, un document relevant pentru analiza formelor modernității românești, alături de alte genuri canonice, precum romanul, sau de genuri ale intimității, precum jurnalul ori autoficțiunea" (p. 247). Subscriu, de asemenea, pe deplin la sugestia concluzivă a Andreei Mironescu, după care, în pofida „imensei neînțelegeri" care l-a urmărit în posteritate, Zarifopol își poate găsi „locul său în modernitatea autohtonă, fără pretenția de a răsturna sau de a lărgi canonul", cu condiția însă de a privilegia nu ierarhia, ci *simultaneitatea*; or, într-un spațiu cultural cu adânci engrame bizantine, această condiție este, pe cât de ireductibilă, tot pe atât de anevoioasă.

Cartea semnată de Andreea Mironescu, în care opera teoreticianului grimasei şi-a găsit exegetul deplin, atestă că obstacolul, străvechi, nu este și insurmontabil. Grație gândirii transgresiv-interatoare ce nutrește toate nivelurile demersului, *locul pe care* Paul Zarifopol, „anticanonicul canonic", *îl are* în istoria literară românească, *de facto* și *de iure*, devine *vizibil*. Numai că, oricărei priviri critice interesate de „afacerea" *modernității* românești interbelice îi este indispensabil curajul comprehensiunii revelate.

Oferind o lectură în fericit răspăr cu tradiția receptării unei opere rafinat-ofensive, perfect adecvată obiectului și subiectului său, Andreea Mironescu procedează, vorba eseistului, pe potriva „botului" vremii în care „obsedat[ul] de inteligență" tranșază „afacerea clasicilor" ca *afacere a modernității*, o afacere cu, însă, radăcini „în miezul adânc al umanismului". Astfel, afacerea Zarifopol și afacerea Dreyfus (ne) devin contemporane, împresurate fiind de un *malentendu* consubstanțial, care se cuvine pentru totdeauna disipat. Contribuție de excepție la istoria critică a modernității românești interbelice, cartea Andreei Mironescu ruinează opreliștile canonice și deschide calea decisivă în acest demers salutar.

.

Andreea Mironescu,
Afacerea clasicilor. Paul Zarifopol și critica modernității
Tracus Arte, 2014